

ეკატერინე კახიძე

იმერეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა XVIII-XIX საუკუნეებში

1801 წლის 18 იანვარს რუსეთის იმპერატორის პავლე I-ის მანიფესტით, რომელიც იმავე წლის 12 სექტემბრის ალექსანდრე I-ის მანიფესტითაც დადასტურდა, რუსეთის იმპერიამ დაარღვია 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობები და გააუქმა ქართლ-კახეთის სამეფო; ხოლო მოგვიანებით, 1810 წელს, რუსეთის იმპერიამ გააუქმა იმერეთის სამეფო, რითაც დაასრულა კიდევ საქართველოს დაპყრობა.

XVIII-XIX სს.-თა მიჯნაზე, სანამ რუსეთის იმპერია თავისი მმართველობის ადმინისტრაციულ რეფორმას ჩაატარებდა, საქართველოს სამეფო-სამთავროებში, ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, იმერეთის სამეფოში შემდეგი სიტუაცია იყო:

1762 წ. ერეკლე II-მ მამის, ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ის, გარდაცვალების შემდეგ გააერთიანა ქართლ-კახეთის სამეფო, რის შემდეგაც — გაერთიანებული სამეფო ტრადიციულად სამხედრო სახელმწიფოს წარმოადგენდა და 4 სამხედრო ადმინისტრაციულ ერთეულად — სადროშოდ (სასარდლოდ) იყოფოდა: მეწინავე სადროშოს წარმოადგენდა ქიზიყის სასარდლო. ლაშქრის ცენტრი იყო სამეფო სადროშო, რომელიც კახეთს, შიდა ქართლსა და მტკვრის ხეობას მოიცავდა. ფლანგებს კი წარმოადგენდნენ, ერთის მხრივ, მუხრანბატონის სასარდლო, რომელშიც შედიოდა ყოფილი არაგვისა და ქსნის საერისთავოები, მეორეს მხრივ, ბარათაშვილის სასარდლო, რომელიც მოიცავდა ქვემო ქართლს...

იმერეთის სამეფო იყოფოდა ვაკის, ოკრიბა-ლეჩხუმისა და ზემო მხარის სასარდლოდ. ოდიშის სამთავრო ზუგდიდის და სენაკის სამოურავოებად. გურიის სამთავრო ოზურგეთისა და ნაგომარის სამოურავოებად. აფხაზეთის სამთავროს შიდა ადმინისტრაციულ ერთეულებს წარმოადგენდა: ფსხუ, ბზიფი, ვუმისთა, წებელდა, აბჟუა. სამურზაყანო. სვანეთი დადემშქელიანების ორ შტოს შორის იყო გაყოფილი, მესამე ნაწილს წარმოადგენდა თავისუფალი სვანეთი.

დასავლეთი საქართველოს მფლობელთა შორის ტერიტორიული ცილობის საგანს წარმოადგენდა: სამურზაყანო (ოდიშისა და აფხაზეთის სამთავროებს შორის) და ლეჩხუმი (იმერეთის სამეფოსა და ოდიშს შორის). შავიზღვისპირა ციხე-სიმაგრეებში: ფოთში, ანაკლიასა და სოხუმში ოსმალთა გარნიზონები იდგნენ..." (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 82). რუსეთის საიმპერატორო კარმა, საქართველოშიც ისეთივე პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული სისტემა ჩამოაყალიბა, როგორც თავად რუსეთის იმპერიაში არსებობდა.

1802 წელს უმაღლესი სამხედრო და სამოქალაქო ძალაუფლება გადავიდა საქართველოს მთავარსარდლის (მთავარმართებლის) ხელში. ქართლი დაიყო სამ მაზრად: ვორის, ლორეს (1804 წლიდან — ტფილისის), დუშეთის (1803-1821 წლებში — ანანურის); კახეთი კი ორ მაზრად: თელავისა და სიღნაღის..." (ბ. კუპატაძე, 2010 გვ. 82).

რაც შეეხება საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ იმ რეგიონებს, სადაც დიდი რაოდენობით მაჰმადიანური მოსახლეობა ცხოვრობდა, შეიქმნა — ბორჩალოს, ყაზახის, შამშადილის, ბამბაკისა და შურაგელის დისტანციები (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 6-7; 2010, გვ. 82).

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, შეიქმნა იმერეთის სამხედრო ოლქი, რომელიც — ქუთაისის, შორაპნის, ვაკის, რაჭის, ჩხარის, საჩხერის ოკრუგებად იყოფოდა; თუმცა, 1814 წლისათვის გაუქმდა ჩხარისა და საჩხერის ოკრუგები და იმერეთი 4 ოკრუგად დაიყო (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 7).

1804-1813 წლების რუსეთ-სპარსეთის ომი დასრულდა გიულისტანის ზავით. სპარსეთმა ცნო რუსეთის უფლებები აღმოსავლეთ საქართველოზე, დაღესტანსა და თავის ყოფილ სახანოებზე (ყარაბაღი, განჯა, შირვანი, შაქი, ბაქო, დარუბანდი, ყუბა, თალიში)...” (ბ. კუპატაძე, 2010, გვ. 82-83) განჯის სახანო უშუალოდ საქართველოს მთავარმართებელს დაუქვემდებარეს — ელიზავეტოპოლის ოკრუგის სახელით.

1829 წელს ოსმალეთ-რუსეთის ომი ადრიანოპოლის ზავით დასრულდა — რუსეთმა ოსმალეთისაგან მიიღო ახალციხის საფაშოს (ჩილდირის ვილაიეთის) 8 სანჯაყი: ახალციხე, ახალქალაქი, აწყური, აბასთუმანი, ადიგენი, ჭაჭარაქი, ხერთვისი, ქვაბლიანი. ეს ტერიტორია ახალციხის ოლქის სახელწოდებით შეუერთდა საქართველოს სამთავარმართებლოს...” (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 84).

როგორც ცნობილია, რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის I ეტაპი XIX ს.-ის 30-იან წლებში დამთავრდა. რის შემდეგაც, 1840 წლის 10 აპრილს, სენატორ პავლე განის პროექტის საფუძველზე, ამიერკავკასიის ახალი ადმინისტრაციული რეფორმა განხორციელდა. რეფორმის შედეგად — კავკასიაში შეიქმნა 3 მსხვილი ადმინისტრაციული ერთეული:

საქართველო-იმერეთის გუბერნია (ქრისტიანული მოსახლეობით),
კასპიის ოლქი (მაჰმადიანური მოსახლეობით) და
კავკასიის ოლქი (ჩრდილოეთი კავკასიის ტერიტორია).

საქართველო-იმერეთის გუბერნია იყოფოდა 11 მაზრად (ტფილისის, გორის, თელავის, ბელაქნის, ქუთაისის, ახალციხის, გურიის, ელიზავეტოპოლის, ალექსანდროპოლის, ერევნის, ნახიჩევანის) და 44 საბოქაულოდ. ფაქტობრივად საქართველოს ტერიტორიაზე პირველად ჩამოყალიბდა სამსაფეხუროვანი ადმინისტრაციული სისტემა, რომელიც საქართველოსათვის დამახასიათებელი შეიქნა და თითქმის საუკუნენახევარია გარკვეული ცვლილებებით დღემდე არსებობს...” (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 117).

1844 წლისათვის აღმოსავლეთი საქართველოს ტერიტორიაზე 4 მაზრა და 4 ოკრუგი არსებობდა. ესენია:

- 1) ტფილისის მაზრა — მოიცავდა ტფილისის, სართიქალის, ბორჩალოს, დუშეთის საბოქაულოებს;
- 2) გორის მაზრა — ქსნის, სურამის, ხიდისთავის საბოქაულოები;
- 3) თელავის მაზრა — თელავის, ყვარლის საბოქაულოები;
- 4) სიღნაღის მაზრა — სიღნაღისა და უკანა მზარის საბოქაულოები;
- 5) ბელაქანის ოკრუგი — ბელაქნის, ელისუს, ენისელის საბოქაულოები;
- 6) მთიელთა ოკრუგი — ხევისა და მთიულეთის საბოქაულოები;
- 7) თუშ-ფშავ-ხევსურთა ოკრუგი — ხევსურეთის, თუშეთისა და ფშავის საბოქაულოები;

8) ოსეთის ოკრუგი — ნარის, ჯავის, მცირე ლიახვის, გერის საბოქაულოები (ბ. კუპატაძე, 2004. გვ. 84).

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, აქ 2 მაზრა არსებობდა:

1) ქუთაისის (რომელიც თავის მხრივ მოიცავდა — ვაკის, ქუთაისის, საჩხერის, რაჭის, საბუჯის, შორაპნის საპოლიციო უბნებს) და

2) გურიის (ოზურგეთისა და აკეთის საპოლიციო უბნები).

ცალკე იყო აფხაზეთის სამთავრო, სადაც რუსეთის საიმპერატორო კარმა 4 — ბზიფის, აფხაზეთის, აბჟუასა და სამურზაყანოს სამხედრო ოკრუგები ჩამოაყალიბა.

1844 წლიდან კავკასიის რეგიონის მმართველად მეფისნაცვალ დანიშნა (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 84-85). 1846 წელს კი ახალი ადმინისტრაციული რეფორმა განხორციელდა — სამეფისნაცვლო 4 გუბერნიად დაიყო: ტფილისის, ქუთაისის, დარუბანდის, შემანის...” (ბ. კუპატაძე, 2004. გვ. 85). გუბერნია აერთიანებდა:

1) ტფილისის, 2) გორის, 3) თელავის, 4) სიღნაღის, 5) ელიზავეტოპოლის, 6) ერევნის, 7) ნახიჩევანისა და 8) ალექსანდროპოლის მაზრებს, 9) მთიელთა, 10) ოსთა და 11) თუშ-ფშავ-ხევსურთა ოკრუგებს.

1849 წელს შეიქმნა ერევნის გუბერნია, რომელშიც გაერთიანდა ერევნის, ნახიჩევანისა და ალექსანდროპოლის მაზრები. ახალქალაქის საბოქაულო, რომელიც ალექსანდროპოლის მაზრაში შედიოდა, ქუთაისის გუბერნიაში შემავალ ახალციხის მაზრას გადაეცა.

ქუთაისის გუბერნია აერთიანებდა:

1) ქუთაისის, 2) რაჭის, 3) შორაპნის, 4) ოზურგეთისა და 5) ახალციხის მაზრებს. 1848 წელს მას შეუერთდა სამურზაყანოს ოკრუგი. თავის მხრივ, რაჭის მაზრა იყოფოდა ოთხ: ბუგეულის, კუდარო-მამისონის, ეწერისა და ხოტევის საპოლიციო უბნებად. შორაპნის მაზრა — არგვეთის, დიმის, საჩხერის, სვერის, ხარაგაულის, ჩხარის და შორაპნის საპოლიციო უბნებად.

1846 წელს ახალციხის მაზრა დაიყო: 1) ახალციხის, 2) ხერთვისისა და 3) აბასთუმნის საპოლიციო უბნებად. 1867 წელს ახალციხის მაზრა თბილისის გუბერნიას შეუერთდა.

1860 წელს შეიქმნა ზაქათალას ოკრუგი, რომელიც აერთიანებდა:

1) ალიაბადის, 2) ბელაქნის, 3) ჭარ-მუხახისა და 4) კაკის საბოქაულოებს. (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 85).

მორიგი ადმინისტრაციული ცვლილება XIX ს.-ის 60-იან წლებს უკავშირდება, როცა რუსეთის ხელისუფლებამ საქართველოში არსებული ავტონომიური სამთავროები გააუქმა.

1867 წელს ოდიშის სამთავროს გაუქმების შემდეგ ის ზუგდიდის, სენაკისა და ლეჩხუმის მაზრების სახით შევიდა ქუთაისის გუბერნიაში.

1859 წელს, სვანეთის სამთავროს გაუქმებით, რუსეთის მთავრობამ სვანეთის თემები მოაქცია სვანეთის საბოქაულოში, რომელიც დაექვემდებარა ლეჩხუმის მაზრას.

1864 წელს, პროთურქული ორიენტაციის ბრალდებით, რუსეთის ხელისუფლებამ გააუქმა აფხაზეთის სამთავრო და მასთან წებელდისა და სამურზაყანოს საბოქაულოების მიერთებით შექმნა სოხუმის სამხედრო განყოფილება, რომელიც 1866 წელს დაიყო ბიჭვინთის (გუდაუთისა და გუმისთის

საპოლიციო უბნები) და ოჩამჩირის (კოდორისა და სამურზაყანოს საპოლიციო უბნები) ოკრუგებად...” (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 185-191).

1870 წელს ტფილისის გუბერნია 6 მაზრას აერთიანებდა:

1) ტფილისის (თრიალეთისა და ლორეს საბოქაულოები), 2) გორის, 3) დუშეთის, 4) თელავის (თიანეთის საბოქაულოთი), 5) სიღნაღის (შირაქის საბოქაულოთი) და 6) ახალციხის (ახალქალაქის საბოქაულოთი).

1874 წელს ტფილისის გუბერნიის შიგნით კიდევ 2 მაზრა შეიქმნა: თიანეთისა და ახალქალაქის.

1880 წელს თრიალეთისა და ლორეს საბოქაულოების გაერთიანებით შეიქმნა ბორჩალოს მაზრა (ბ. კუპატაძე, თბ. 2003, გვ. 5-6).

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი რუსეთის გამარჯვებით დამთავრდა. სან-სტეფანოს ზავით რუსეთმა მიიღო ისტორიული სამხრეთი საქართველოს დიდი ნაწილი, რომლის ბაზაზეც ჩამოყალიბდა ორი — ბათუმისა და ყარსის ოლქები. მოგვიანებით, 1883 წელს, ბათუმის ოლქი (ბათუმის, ართვინისა და აჭარის ოლქები) ქუთაისის გუბერნიას მიუერთეს, ხოლო 1886 წელს სოხუმის სამხედრო განყოფილება გარდაიქმნა სოხუმის ოლქად.

1886 წლისათვის საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ოთხსაფეხურიანი სტრუქტურა: კავკასიის მხარე — გუბერნიები — მაზრები — საპოლიციო უბნები (ბ. კუპატაძე, 2003, გვ. 5-6).

1900 წლისათვის საქართველოში, ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, შემდეგი მდგომარეობა იყო:

ტფილისის გუბერნია იყოფოდა 9 მაზრად და 1 ოლქად:

- 1) ტფილისის მაზრა — სართიჭალის, ყარაიას, ტფილისის საპოლიციო უბნები;
- 2) ახალქალაქის მაზრა — ბარაღეთის, ბოგდანოვკის საპოლიციო უბნები;
- 3) ახალციხის მაზრა — ქვაბლიანის, აწყურის, ურაველის საპოლიციო უბნები;
- 4) ბორჩალოს მაზრა — ბორჩალოს, ეკატერინენფელდის, ლორეს, თრიალეთის საპოლიციო უბნები;
- 5) გორის მაზრა — ბორჯომის, მეჯვრისხევის, სურამის, ხიდისთავის, ცხინვალის საპოლიციო უბნები;
- 6) დუშეთის მაზრა — ბაზალეთის, მცხეთის, ქსნის, ქვეშეთის საპოლიციო უბნები;
- 7) სიღნაღის მაზრა — ბაკურციხის, კოდალოს, მაჩხანის, შირაქის საპოლიციო უბნები;
- 8) თელავის მაზრა — ყვარელის, წინანდალის საპოლიციო უბნები;
- 9) თიანეთის მაზრა — ფშავ-ხევსურეთის, ერწოს, თუშეთ-კახეთის საპოლიციო უბნები;
- 10) ზაქათალის ოლქი — ალიაბადის, ბელაქნის, ჭარ-მუხანის, კაკის საპოლიციო უბნები.

რაც შეეხება ქუთაისის გუბერნიას, 1900 წლისათვის ის აერთიანებდა 7 მაზრასა და 3 ოლქს. კერძოდ:

- 1) ქუთაისის მაზრა — ქუთაისის, ტყიბულის, ბაღდათის, სამტრედიისა და ხონის საპოლიციო უბნები;
- 2) ზუგდიდის მაზრა — ზუგდიდის, წალენჯიხისა და რედუტ-ყალეს საპოლიციო უბნები;
- 3) ლეჩხუმის მაზრა — ალპანის, ცაგერისა და სვანეთის საპოლიციო უბნები;
- 4) ოზურგეთის მაზრა — გურიანთის, ლანჩხუთისა და ჩოხატაურის საპოლიციო უბნები;

- 5) რაჭის მაზრა — ონისა და ამბროლაურის საპოლიციო უბნები;
- 6) სენაკის მაზრა — აბაშის, მარტვილისა და სენაკის საპოლიციო უბნები;
- 7) შორაპნის მაზრა — ყვარელის, საჩხერის, ჭიათურის, ჩხარისა და წიფის საპოლიციო უბნები;
- 8) ართვინის ოლქი — ართვინის, არტანუჯისა და შავშეთ-იმერხევის საპოლიციო უბნები;
- 9) ბათუმის ოლქი — ზემო აჭარის, ქვემო აჭარის, გონიოსა და კინტრიშის საპოლიციო უბნები;
- 10) სოხუმის ოლქი — გუმისთის, კოდორისა და გუდაუთის საპოლიციო უბნები.

ამგვარი ადმინისტრირება უცვლელი დარჩა რუსეთის იმპერიის არსებობის პერიოდში. მხოლოდ 1903 წელს მოხდა ქუთაისის გუბერნიის მორიგი ტერიტორიული ცვლილება.

სოხუმის, ბათუმისა და ართვინის ოლქები ჩამოშორდა გუბერნიას. ბათუმისა და ართვინის ოლქები გაერთიანდა ბათუმის ოლქში, სოხუმის ოლქი კი ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად შევიდა კავკასიის სამეფისნაცვლოში. 1904 წელს რუსეთის ხელისუფლებამ სოხუმის ოლქს ჩამოაჭრა გაგრის სექტორი და შავიზღვისპირეთის გუბერნიის სოჭის ოლქს მიუერთა...”

ისტორიული ტრადიციის გათვალისწინებით, ქვემო ქართლის დარაიონებაში შეიძლება აღსდგეს — თრიალეთის რეგიონი, რომლის შემადგენლობაში ისტორიული ტრადიციიდან გამომდინარე, გაერთიანდება დღევანდელი — წალკისა და დმანისის რაიონები, ცენტრით — დმანისი.

იმერეთის მხარის ადმინისტრაციული ერთეულებია — ქუთაისი, ბაღდათი, ვანი, ზესტაფონი, თერჯოლა, სამტრედია, საჩხერე, ტყიბული, წყალტუბო, ჭიათურა, ხარაგაული, ზონი.

ისტორიული ტრადიციების გათვალისწინებით, იმერეთის ტერიტორიაზე შეიძლება აღდგეს — არგვეთის რეგიონი, რომელიც, თავის მხრივ, გააერთიანებს ხარაგაულის, საჩხერის, ზესტაფონის, თერჯოლის, ბაღდათის, ტყიბულისა და ჭიათურის რაიონებს, ცენტრით — ზესტაფონი.

ისტორიული ტრადიციიდან გამომდინარე, სასურველი იქნება, დღევანდელ ბორჯომის რაიონს დაუბრუნდეს ისტორიული სახელი და ეწოდოს თორი.

თავისთავად ცხადია, რომ ქვეყნის ადმინისტრაციული მოწყობა არსებული პოლიტიკურ-ეკონომიური რეალობის გათვალისწინებით უნდა განხორციელდეს, რომელიც, უდავოდ, ქვეყნის ისტორიულ ტრადიციაზე იქნება დამყარებული.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. თოფჩიშვილი, 2005 - რ. თოფჩიშვილი, სამაზრო (საოლქო) დაყოფა საქართველოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის ძირითადი პრინციპები, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2005.

რ. თოფჩიშვილი, 2008 - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისი და ეთნიკური ისტორია, თბ., 2008.

ბ. კუპატაძე, 2003 - ბ. კუპატაძე, საქართველოს ხელისუფლების ისტორია, 2003.

ბ. კუპატაძე, 2004 - ბ. კუპატაძე, საქართველოს ხელისუფლების ისტორია, 2004.

საქართველოს ისტორია, XIX საუკუნე, 2004 - სახელმძღვანელო ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის, თბ., 2004.

EKATERINE KAKHIDZE

ADMINISTRATIONAL AND TERRITORIAL DIVISION
OF IMERETI IN 18TH -19TH CENTURIES

In the close of 18th c. and the beginning of the 19th c. before the Russian empire carried out her administrative reforms in the Georgian kingdoms and principalities, the situation was as follows:

Imereti kingdom was divided into Vake, Okriba-lechkhumi and Zemo Mkhari commander territories; Odishi principality: Zugdidi and Senaki butler areas; Guria principality: Ozurgeti and Senaki butler areas; the administrational units of Abkhazia principality were: Pskhu, Bzipi, Gumista, Tsebeida, Abzhua, Samurzaqkano; Svaneti was divided into two branches of Dadeshkeliani; the third part was free Svaneti.

In West Georgia there was formed Imereti commander area; it was divided into Kutaisi, Shorapani, Vake, Racha, Chkhari, Sachkhere districts. Though, by 1814 the districts of Sachkhere and Chekhri were abolished and Imereti was divided into four districts.

In 1849 Yerevan province was established, which covered Yerevan, Nakhychevan and Alexandropolis mazras (districts); but Akhalkalaki district (sabokaulo), which was the part of Alexandropolis district, was transferred to Akhaltsikhe district of Kutaisi Province.

Kutaisi Province united the following districts:

1) Kutaisi, 2) Racha, 3) Shorapani, 4) Ozurgeti, and 5) Akhaltsikhe districts.

IN 1848 in the province was united Samurzakano district. Racha district was divided into four Bugeuli, Kudaro-mamisoni, Etseri and Khotevi police districts;

Shorapani district was divided into Argveti, Dimi, Sachkhere, Sveri, Kharagauli, Chkhari and Shorapani police districts.

In 1867, after abolishing Odishi principality, Zugdidi, Sachkhere, Senaki and Lechkhumi districts were united in Kutaisi province.

By the end of 1886 four stage structure had been formed: The Caucasus region- Provinces- Districts- police districts.

By 1900 Georgia was divided into the following administrative units:

Tbilisi Province consisted of nine districts and one region.

As for Kutaisi province, by 1900, it united seven districts and three regions.

This form of administering maintained in the subsequent years of Russian empire. Batumi and Artvini regions were united in Batumi region, Sukhumi region was ruled by the governor-general. In 1904 Russian government annexed Gagra sector to Sochi region of the Black Sea province.

Administrative units of Imereti province are: Kutaisi, Bagdati, Vani, Zestaphoni, Terjola, Samtredia, Sachkhere, Tkibuli, Tskaltubo, Chiatura, Kharagauli, Khoni.

Considering historical traditions the territory of Imereti can be restored as follows: Argveti district, which will unite Kharagauli, Sachkhere, Zestaphoni, Terjola, Bagdati, Tkibuli and Chiatura regions, with Zestaphoni, the center.